

Братислав Иванов

ЯПОНСКАТА КЛАСИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА

София, 2018

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Братислав Иванов, автор, 2018
© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0353-0 – Мека подвързия
ISBN 978-619-01-0354-7 – Твърда подвързия

БРАТИСЛАВ ИВАНОВ

ЯПОНСКАТА
КЛАСИЧЕСКА
ЛИТЕРАТУРА

日本古典文学

НА СВЕТЛАТА ПАМЕТ НА ДОРА БАРОВА

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР

За книгата.....	9
Транскрипцията	11
Японските гласни.....	11
Японските съгласни	13

ЕПОХАТА

Пространството.....	21
Столицата.....	22
Провинциите	24
Комуникациите	27
Властта	28
Основни процеси	28
Императори и императрици.....	29
Императори и регенти	32
Системата инсей	35
Размирици.....	37
Краят на придворната държава.....	39
Обществото.....	40

БУДИЗМЪТ

Въведение	43
Основни понятия	44
Буди.....	44
Бодхисатви.....	46
Есхатология	47
Дхарми и скандхи	48
Мадхямика.....	49
Етика и сотериология.....	50
Иконография	53

Ранният японски будизъм	55
Началото	55
Утвърждаване.....	56
Първите будистки школи.....	57
Езотеричният будизъм	58
Сайчю и Куукай.....	60
Школата Тендай	61
Школата Шингон.....	62
Тантрическият секс	64
Амидаизмът	65
Японският амидаизъм	66
Школа на истинската чиста земя	68
Будисткото изкуство през Хейан	68

ШИНТОИЗМЪТ

Ками	73
Типологични особености	75
Форми на шинтоизма	77
Храмов шинтоизъм	77
Шинтоизъм на императорския двор	77
Държавен шинтоизъм.....	78
Народен шинтоизъм	79
Сектантски шинтоизъм.....	79
Сакрални обекти и светилища	79
Молитвословия и ритуали	81
Етика и сотериология	83
Етика.....	83
Сотериология	84
Духовни институции	85
Синкретизмът през Хейан	86
Синкретизмът в иконографията.....	88

ПЪТЯТ НА ПИСМЕНАТА

Въведение	89
Китайските йероглифи	90
Кратка история.....	90

Структурна и семиотична типология.....	94
Китайските йероглифи в Япония.....	96
Японски йероглифи.....	98
Японизиране на китайските текстове	99
Ман'йогана	102
Катакана и хирагана	103
Подреждане на азбуката.....	105
Стихотворението iroha	105
Таблицата gojūon	106
Класическият език.....	107

ХУДОЖЕСТВЕНАТА ПРОЗА

Моногатари	109
Такетори моногатари.....	109
Очикубо моногатари	111
Генджи моногатари	114
Ута моногатари.....	116
Исе моногатари	116
Ямато моногатари.....	122
Никки	124
Дзуйхицу.....	127
Записки под възглавката.....	127
Сецува	129

КЛАСИЧЕСКАТА ВАКА

Дефиниране на жанра.....	131
Кокиншю	132
Съставянето на антологията.....	132
Тематични цикли.....	132
Между Кокиншю и Шинкокиншю	134
Госеншю	134
Шюишю	135
Гошюишю.....	135
Кин'йошю.....	135
Шикашю	135
Сендзайшю	135

Шинкокиншо	136
Съставянето на антологията.....	136
Тематични цикли.....	136
Поетите от класическия период.....	137
Соджьо Хенджьо	138
Аривара-но Нарихира	140
Фун'я-но Ясухиде.....	142
Кисен-хоши	143
Оно-но Комачи.....	144
Отото-но Куронуши	149
Ки-но Томонори	150
Мибу-но Тадамине	151
Ошикочи-но Мицуне.....	154
Ки-но Цураюки	155
Сосей-хоши	157
Исе	158
Аривара-но Юкихира	159
Поетика.....	161
Ритъм.....	161
Макуракотоба.....	162
Джьокотоба	163
Какекотоба.....	165
Енго.....	165
Хонкадори.....	166
Тайгендоме	167
Литературна естетика.....	167

ПРЕДГОВОР

ЗА КНИГАТА

В съвременната японска историография времето от палеолита до края на XII в., когато започва Средновековието, се обособява в мегапериод под названието *гениши-кодай* (原始・古代). Един от възможните преводи на това название е *древност-класическа древност* (Friday, 2017: 1–9).

В англоезичната японистика последните три традиционни исторически периода от *гениши-кодай* все по-често се обединяват под названието *класическа Япония* (Fuqua, 2017: 38–52).

Трите традиционни периода са:

- Асука джидай (593–710);
- Нара джидай (710–794);
- Хейан джидай (794–1185).

На свой ред историческите периоди Асука и Нара се подразделят на три културни периода (*bunka kubun*):

- Асука бунка – включва края на VI и началото на VII в.;
- Хакухо бунка – включва края на VII и началото на VIII в.;
- Тенпо бунка – включва почти целия VIII в.

Показаното деление отразява основните етапи в усвояването от Япония на китайската и корейската култура (Tazawa et al., 1973: 4).

По-различен е случаят с третия период от класическата древност – Хейан. От втората половина на XX в. в западната японистика се разпространява определението на този период като златен век на Япония (Nempel, 1983; Moerman, 2007). В самата Япония обаче определението „златен век“ (黄金時代 *ōgonjidai*) е нееднозначно и се свързва с различни периоди.

Тук е възприета гледната точка, че собствено класическият период е от края на IX до края на XI в., а от XII в. започва късният класически период.

Историческият период Хейан продължава почти четири столетия, като през първото от тях в областта на културата не се наблюдават съществени промени. Влиянието на континенталната култура и по-специално на китайската династия Тан е все така силно, както и през предишния период Нара.

Едва след като през 894 г. мисиите в Тан (*kentōshi*) са прекратени, китайското влияние отслабва значително и се създават условия за развитие на култура с ясно изразена японска специфика. Започва период на културен разцвет, който продължава до 1086 г. – първата година на т.нар. система *инсей* (院政), въведена от император Ширакава.

През втората половина на ХХ в. времето от 894 до 1086 г. се обособява в отделен културен период под названието *Кокуфу бунка*/*Kokufū bunka* (Kojima, 1968). По не съвсем ясни причини терминът *Кокуфу бунка* почти не се среща в руската и в западната японистика. Самите японци обикновено превеждат този термин на английски език като *national culture*.

Културният период Кокуфу

През *Кокуфу бунка* са създадени културни шедеври, които в съвременна Япония продължават да се възприемат като ненадминати образци и фундамент на националната идентичност. Става дума преди всичко за литературата и особено за поезията (和歌 *waka*). Както подчертава А. Долин (2007), писането на стихове (*utayomi*) се разглежда като свещенодействие, а самите стихове (*uta*) се възприемат като квинтесенция на националната менталност (*Nihon-no kokoro*) и израз на японския дух (*Yamato damashii*).

От тази гледна точка *Кокуфу бунка* може да се определи като класически период в развитието на японската литература. Тук ще уточним, че някои автори интерпретират класическия период много по-широко – чак до средата на ХІХ в. Това е неприемливо продължителен период, ако се придържахме към общоприетото определение на *classical literature* като литература, призната за върхово постижение с непреходна стойност.

Разбира се, колкото и значима да е литературата, създадена през периода *Кокуфу*, тя не е остров в културното пространство на периода Хейан. Това разбиране е отразено в структурата и съдържанието на предлаганата книга.

Транскрипцията

Сред съществуващите системи за транскрипция, основани на латиницата, най-популярна е *Хебон шики* (Hebon shiki), наречена така по името на нейния създател – американския мисионер д-р Джеймс Къртис Хепбърн.

У нас е разпространено писменото предаване на японски думи чрез транслитериране с български букви на символите на Хебон шики. Това обикновено се прави механично и води до появата на странни форми от рода на *Тсукуба* вместо *Цукуба* например.

Очевидно е, че създаването на българска транскрипция за японски думи трябва да започне със съпоставителен анализ на говорните звукове в двата езика, представени със символите на IPA (International Phonetic Alphabet).

Тук е използвана последната редакция на IPA (МФА) от 2018 г.

Японските гласни

В японския език има пет кратки и пет дълги гласни. Кратките гласни са [а, і, ш, е, о]. Различието по дължина (квантитет) има смислоразличителна функция, но тъй като в нашия език няма дълги гласни, няма и общоприети графични символи за тяхното предаване.

При транскрипция с латиница това обикновено става чрез къса чертица над буквата за съответната кратка гласна, като например [а] и [ā].

В традиционната японска фонетика се разглежда т.нар. специфична фонема /R/, която няма собствена звукова стойност, а само показва, че гласната пред нея се удължава с една мора.

Произнесени изолирано, кратките японски гласни [а, і, е, о] не се различават съществено от българските [а, и, е, о].

От гледна точка на произношението най-значителна е разликата между българската лабиализирана гласна [у] и японската гласна [ш]. При изговора на японското [ш] устните не се закръглят и не се изтеглят напред, а по-скоро се разтеглят встрани.

При транскрипция разликите между българските и японските гласни се пренебрегват и петте кратки гласни се транскрибират с буквите **а, и, у, е, о**.

Според широчината на прохода между най-издигнатата част на езиковия гръб и небцето японските гласни се делят на следните три групи:

- тесни [і, ш];
- средни [е, о];
- широки [а].

От акустична гледна точка тесните гласни се определят като дифузни. При тяхното учленяване в устната кухина се образува тесен проход между езиковия гръб и небцето. Заради това звуковата енергия се разпилява в широк честотен диапазон и гласните се редуцират (обеззвучават).

Японският термин *обеззвучаване* (無声化 museika) отразява обстоятелството, че говорните органи се подготвят за произнасяне на съответната гласна, но гласилките не произвеждат звук. Тъй като обеззвучаването не е пълно, препоръчва се [i, ш] да не се изпускат (Иванов и Радев, 1996: 15).

В българската японистика съществува традиция [ш] да се изпуска в имена като Рюнос(у)ке и Дайс(у)ке например. За по-голяма системност обаче гласната [ш] може да се запази и в тези имена.

Според положението на езика в хоризонталната плоскост на устната кухина разпределението на гласните също е в три групи:

- предни [i, e];
- централни [a];
- задни [ш, o].

От акустична гледна точка предните гласни са високи, а задните – ниски. В позиция пред [i] съгласните се смекчават (палатизират).

Три от петте японски гласни – а, ш, о – са йотувани, т.е. съчетават се с палаталния апроксимант, който на български се записва с буквата **й**.

Трите букви за йотуваните гласни съществуват в два варианта, различни по размер, и обикновено се наричат „големи“ и „малки“. Малките служат за предаване на мекостта на предходната съгласна, т.е. изпълняват функция, аналогична на тази, която изпълняват българските букви **я** и **ю**.

Трите букви са:

- や、ゃ [ja];
- ゆ、ゅ [jш];
- よ、ょ [jo].

Кратките японски йотувани гласни се транскрибират с буквите и буквосъчетанията **я**, **ю**, **йо/ьо**.

В руската японистика се смята, че в т.нар. китайски лексикален пласт на японския език се срещат дифтонгите [aj, oj, шj, ej] и те се транскрибират с буквосъчетанията **ай**, **ой**, **уй**, **ей**. Тази донякъде спорна практика се е утвърдила и у нас. Може би в бъдеще е добре тя да се запази само в географски и исторически термини като Хокайдо и Хейан например.

При транскрипцията на японските гласни – обикновени и йотувани – най-трудният проблем е предаването на дължината (квантитета).

Повторното изписване на буквата за съответната кратка гласна като че ли е единствената засега възможност, но това не е удовлетворително решение. За да транскрибираме дълго йотувано [u] например, трябва да напишем юу.

ЯПОНСКИТЕ СЪГЛАСНИ

В *таблица 1* японските съгласни са представени със символите на IPA (МФА). В колоните на таблицата са показани местата на учленение, а в редовете – начините на учленение.

Броят на съгласните, последователността, в която са описани, и транскрипцията им със символите на МФА са дадени по Himeno et al., 2015.

Таблица 1.

		билабиални	алвеоларни	алвеопалаални	палатални	вела̀рни	увуларни	глота̀лни
преградни	беззвучни	p	t			k		
	звучни	b	d			g		
африкати	беззвучни		ts	tʃ				
	звучни		dz	dʒ				
фрикативи	беззвучни	ɸ	s	ɕ	ç			h
	звучни		z	ʝ				
носови		m	n		ɲ	ŋ	ɴ	
ударни			ɾ					
апроксиманти		ɥ			j	(ɥ)		

В японската фонологична транскрипция меките (палатализираните) съгласни обикновено се означават с буквата j, записана като горен индекс (суперскрипт), както например k^j (Himeno et al., 2015: 19).

Фонологичната опозиция *мекост – твърдост* се среща само пред гласните [а, ш, о], като мекостта се предава с малките букви за йотувани гласни.

В българска транскрипция това става с буквите **я, ю, ъ**.

Смекчаването пред [i] не е фонологично и по-нататък, когато говорим за предаване на мекостта, ще подразбираме фонологичната мекост.

В японския език удвояването на съгласни се среща на морфемната граница, и при т.нар. експресивна геминация, но по причини, които се обясняват с многострадалната традиция, това не се отразява в транскрипцията.

Съгласните [k, k^j]

Съгласната [k] е преградна, веларна, беззвучна. Среща се пред [а, ш, е, о] в буквите か、く、け、こ. Съгласната [k^j] е палатализирано (меко) съответствие на [k]. И двете съгласни се транскрибират с буквата **к**, като мекостта се маркира чрез **я, ю** или **ь**, т.е. пише се **кя, кю, къо**.

Произнасяне на **к** и **к^j**

Съгласните [g, g^j]

Съгласната [g] е преградна, веларна, звучна. Различава се от [k] по признака „звучност“. Среща се в началото на думата пред [а, ш, е, о]. Съгласната [g^j] е палатализирано съответствие на [g]. Фонологичната опозиция [g – g^j] се предава с буквата **г**, като за маркиране на мекостта се добавя **я, ю** или **ь**.

Съгласните [ŋ, ŋ^j]

Звуковете [ŋ, ŋ^j] се отличават от [g, g^j] по признака назалност. При изговарянето им в устната кухина се образува преграда между задната част на езика и мекото небце. В т.нар. практическа транскрипция не се прави разлика между двойките [g, g^j] и [ŋ, ŋ^j].